

Alljärgneva teksti kirjutasin kolm aastat tagasi. Minister Mailis Reps korraldas meie talus, Kohila taga, seminari, milles osales suurem osa Eesti haridustegelasi.

Paraku on seda teksti väga vähesed lugenud.

Kas oleks vaja mõned kohad paremini lahti kirjutada?

Kas Sa võiksid paluda, et Riigikogu kultuurikomisjoni liikmed võtaksid seda lugeda ja täiendada?

Ü.v.

ÜLO VOUGLAIU

TEESID EKSPERTIDE NÕUPIDAMISEKS

RAPLAMAAL, LOONE ÖPPETALUS 03.07.02.

EESTI ÜLDHARIDUSSÜSTEEMI ARENGU EELDUSED JA PROBLEEMID

(MINEVIK, OLEVİK, EELDUSED PÜSIMISEKS JA TOIMIMISEKS TULEVIKUKS)

Üldharidus on nii Eestis kui Hiinas, Soomes või Saksamaal...enam-vähem ühesuguse otstarbega. Selles kiiresti muutuvmas maailmas, kus me elame, on vaja kõikjal saavutada, et ei katkeks põlvkondade järjepidevus, et tugevneks identiteetide süsteem, et toimuks rahvuse ja riigi taastootmine, et säiliks eeldused püsida väärikana teiste rahvaste hulgas, et luua ja hoida väärtusi, mida vajatakse, et inimesed käituksid kooskõlas ühiskonnas ja kultuuris kehtivate normidega, oleksid suutelised olema iseseisvad ja vabad, tunneksid end hästi ja oleksid õnnelikud. Selle kõige üheks eelduseks on haridus. Elamiseks ja olemiseks on vaja veel palju teisi eeldusi. Hariduse keskseks komponendiks on üldharidus.

Haridust ei saa eksportida ega importida.

Haridust ei saa asendada mingi surrogaadiga.

Hariduse esmaseks eelduseks on haritud inimesed, kes suudavad haridust väärtuseks pidada ja seda väärtustada kasvavale põlvkonnale.

Hariduse eelduseks on vaimsus, kultuuriside ajalistes ja ajatutes, olevikulistes, minevikulistes, tulevikulistes ja igavikulistes mõõdetes.

Kui ühiskonnas katkeb kultuurist johtuv järjepidevus, kui keel saab raskelt viga, kui meel muutub liialt mõruks, kui inimsuhted muutuvad mingite majanduslike, õiguslike, poliitiliste, ideoloogiliste või muude vägivallategude, pettuse, ahnitsemise, vaesuse jms tõttu talumatuks, peegeldub see ka kasvava põlvkonna hoiakutes ja suhtumistes, mõtlemises ja käitumises. Ei kodu ega kool suuda teha imet ning kompenseerida kõike seda, mis ühiskonnas tervikuna toimub või jääb toimumata, ehkki peaks toimuma.

Haritud inimeseks ja ühiskonnaks kujunemise ja selles kvaliteedis püsimise eelduseks on vaimsus, usk ja usaldus, ausus, õiglus, inimlik heldus ja hoolivus, kord ja korraaustus, õigus

osaleda otsustamises ning kohustus vastutada oma (ja teiste!) tegevuse tulemuste ning tagajärgede eest.

Hariduse eelduseks on vajadus olla haritud.

Meie arutluse objektiks on siin praegu **üldharidus**.

Paraku ilmneb rida esmapilgul tüütuid paradokse. Selguse saamiseks üldhariduse kohta peame suutma avastada ja korrastada haridussüsteemi, mille süsteemikujundavaks teguriks on üldharidus. Peame suutma avastada, korrastada ja mõtestada hariduse (sh üldhariduse) kõik olulised tegurid, so kõik, millest sõltub haridus ja kõik, mis omakorda sõltub haridusest – töö produktiivsusest riigi kaitsevõimeni.

Meie ülesanne on näha nii üldist, eralist kui ka üksikut, nii seda, mis on hästi ja mida oleks vaja hoida, aga ka seda, mis on halvasti või koguni kriitilisel teel. Üha enam sõltub ühiskonna areng intellektuaalsest potentsiaalist ja selle rakendumise eeldustest.

Need rahvad, kes ei suuda globaalseks muutuvast maailmas lülituda võrdväärsete partneritena rahvusvahelisse tööjaotusse, hukuvad. Valikut ei ole.

Üldharidus on inimese eneseleidmise vahend, subjektiks kujunemise tee, inimpotentsiaali korrastamise ja kujundamise mehhanism, sotsialiseerumise süsteem jpm.

Üldharidus on **elukestva enesetäiendamise eeldus**. Väärtuslik on vaid kvaliteetne üldharidus. Maailm muutub ja muutuvad ka kriteeriumid inimeste hindamiseks. Vastavalt on muutunud ja muutuvad ühiskonnas nii avalikud kui ka latentsed eesmärgid, tegutsemise printsiibid ja kriteeriumid.

Haridus ei ole see, mida õppekava ette näeb. Haridus ei ole õppekavaga ette nähtud teadmiste, oskuste ja vilumuste kogum, nagu seisab haridusseaduses. Haridus on paljude tegurite koostoimes kujunev subjekti (iseseisvalt toimiva aktiivse alge) **olek**, inimese või inimeste mingite ühenduste üks karakteristik, mis ilmneb informeerituse, arukuse, adekvaatsuse, tasakaalukuse jms foonil.

Haridus on teadmiste ja oskuste ja kogemuste ühtsus, oleku ja käitumise ühtsus, arusaamise ja mõistmise ühtsus, mineviku tundmise ja tuleviku aimamise ühtsus.

Igas subjektis on oluline tasakaal, mis kujuneb ratsionaalse ja emotsionaalse ühtsuses, füüsilise ja vaimse ühtsuses, kõlbelise ja sotsiaalse ühtsuses.

Haridus on igaühe õigus ja kohustus.

Haridus on ime. Keegi ei saa mitte kunagi öelda, et mina tegin kedagi haritud inimeseks. Võimalik on luua haritud inimeseks kujunemise, haritud inimesena säilimise ja haritud inimeste rakendumise **eeldusi**, ei muud.

Haridussüsteemi on üpris raske luua ja täiustada. Haridussüsteemi nägemiseks tuleb leida mitu vaatepunkti!

Seda, mis soodustab ja mis raskendab inimese kujunemist haritud inimeseks, oleks vaja tunda mitte ainult nn haridusametnikel ja iga liiki pedagoogidel, pedagoogikateadlastel ja –tegelastel, vaid kogu rahval, elualast ja ametikohast sõltumata.

Eneseteostuseks ja produktiivseks rakendumiseks vajaliku spetsiifilise erialase, kutsealase, ametialase, loomealase, kaitsealase jm ettevalmistuse omandab inimene tänu üldharidusele, milles on teljeks emakeel ja teised keeled, mille eelduseks on enesetunnetus ja adekvaatne eneseteadvus, grupitunnetus ja adekvaatne grupiteadvus, kultuuritunnetus ja kultuuriteadvus, ühiskonnatunnetus ja ühiskonnateadvus. Üldhariduse sisse käib keskkonnatunnetus ja keskkonnateadvus, lugemisoskus, arvutamisoskus, kuulamisoskus, vaatamisoskus, kõnelemisoskus, analüüsi- ja sünteesoskus paljude institutsioonide koostoimes. Haridussüsteemi mudel peaks olema nii Haridusministeeriumis kui ka Toompeal ja Kadriorus, igas koolis ja kodus, ametkonnas ja maakonnas, linna- ja vallavalitsuses. Haridust ei saa anda ega võtta, arendada ega täiustada, rahastada, vahetada ega üle kanda... Haridus on kultuuri, ühiskonna ja tervise funktsioon (objektiivne kaassõltuvus), subjekti karakteristik.

Haridus on väärtus iseeneses, ent instrumentaalseks väärtuseks kujuneb haridus koos informeerituse ja kogemusega (seda kooslust kutsutakse kvalifikatsiooniks).

Haridusel ei ole eesmäärke. Eesmärgid on inimestel, kes loovad haritud inimeseks kujunemise eeldusi ja korraldavad haridussüsteemi funktsioneerimise, muutumise ja arengu eeldusi (õiguslikke, majanduslikke, administratiivseid, teaduslik-teoreetilisi, metodoloogilisi, metoodilisi ja organisatsioonilisi jt aluseid) ja küllap ka nendel inimestel, kes tahaksid kujuneda haritud inimeseks ja säilida haritud inimestena hoolimata sellest, et kõik ümberringi üha kiiremini muutub. Seega tuleks tõesti ükskord ometi tõdeda, et täiskasvanute õpe on vähemalt sama tähtis kui laste õpe. Praegu on Eestis täiskasvanute õppe korraldus ja sellele osutatav tähelepanu pehmelt öeldes naeruväärne. Veneaegse paradigma, (üli-)koolikeskse mõtlemisviisi ja samade võtmeisikute võimu jätkumise korral on olukorra normaliseerumist raske uskuda. Elukestev õpe (NB! mitte haridus!) on ühiskonna- ja kultuurifilosoofiline kontseptsioon, mille tähendust ei ole võimalik ülehinnata. Inimeste elukestva õppe problemaatika ei alga pärast igaliiki koolide lõpetamist vaid ammu enne kooliikka jõudmist ja kestab elupäevade lõpuni.

Eestis on “juurdunud” kujutlus, et haridusproblemaatika on pedagoogide pärusmaa, kuhu üldjuhul teistel asja ei tohiks olla. Küllap oleks vaja ükskord jõuda aru saama, et pedagoogid ja andragoogid peaksid olema asjatundjad selles, KUIDAS korraldada õpet ja õppeprotsessi tervikuna tasakaalustada iga poisi ja tüdruku individuaalseid iseärasusi. Pedagoogidelt ei saa (ei tohi) nõuda, et nad teaksid, mida oleks vaja inimestel teada ja osata praegu ega siis, kui nad peaksid ükskord iseseisvalt tegutsema ühiskonna eri valdkondades ja eri tasanditel. Pedagoogid ei saa koostada ega järjekestvalt täiustada õppekavasid.

Selleks, et Eestis toimiks otstarbekas, efektiivne ja küllalt intensiivne haridussüsteem, peaksid seda toetama **kõik institutsioonid** ja selle loomisel ning täiustamisel peaks osalema **kogu haritlaskond**.

Eestis on levinud kujutlus, et andekaks võib pidada vaid intellektuaalsete ja/või vaimsete erivõimetega inimesi, probleemseteks aga neid, kes ei mahu õpetajate kujutluste kohaselt loodud raamidesse.

Koolides ei toimu õppetöö. Koolid on rajatud õppeasutustena. Koolides õpitakse ja õpetatakse, uuritakse ja luuakse, mängitakse ja mediteeritakse. Koolis suheldakse üksteisega või koheldakse üksteist. Koolis katsetatakse, matkitakse, harjutatakse, vaieldakse, mõeldakse, kaheldakse, veendutakse, armastatakse ja vihatakse, usutakse ja usaldatakse, unistatakse ja eksitakse... Selleks kõigeks peaks koolis olema aega ja ruumi, arusaamist, teadmist, oskust, õigust, tahet jpm.

Haridust kui nähtust, kui seisundit, kui fenomeni ei saa juhtida; juhtimise objektiks on protsessid.

Selleks, et miski tegelikult muutuks (et tänu askeldamisele ja kulutustele õnnestuks kokkuvõttes ka ootuspärasesse olukorda ja situatsiooni jõuda), on vaja vähemalt kolme juba antiikajast teada eeldust ja siis on vaja muuta vähemalt viit "asja", mida ka tunti juba Vanas Roomas.

1. **Muuta on vaja koosseisu.** Inimesed, kes on mingi süsteemi umbe ajanud või lasknud vananeda ja kõduks kuivada, ei ole tavaliselt mitte need, kes selle uues kvaliteedis õitsema panevad. (Kui nad põlevad soovist end näidata senisest tunduvalt parematena, siis peaksid nad seda üritama kuskil mujal.);
2. **Muuta on vaja eesmärke** (kujutlust tulevikust, mille saavutamiseks rakendatakse tahe ja luuakse vahendid. Eesmärkide taksonoomia koos nende saavutamiseks vajalike **vahenditega** st ressursside ja nende kasutamiseks vajalike tingimustega on vaja viia kooskõlla ühiskonnas ja kultuuris kujunenud vajaduste ja võimalustega (NB! Vajadused on inimestel, mitte asjadel, süsteemidel vms.)
3. **Muuta tuleb tegutsemise põhimõtted** (printsipiide süsteem).
4. **Muuta tuleb hindamise alused** (kriteeriumide süsteem tegijate, tegevuse, tulemuste-tagajärgede, keskkonna ja arengupotentsiaali hindamiseks) on vaja viia vastavusse arusaamaga kaasaajal otstarbekaks ja efektiivseks ning sobival määral intensiivseks peetava süsteemiga (NB! Mittesüsteemsed ja madala kompleksusega analüüsid viivad väärte järelduste juurde. Niisugustele järeldustele tuginevad otsused on a priori kõik väärad ja enam-vähem mõttetud või ohtlikud);
5. **Muuta tuleb struktuuri** (inimeste ja üksuste paiknemine üksteise suhtes) koos metastruktuuri või infrastruktuuriga tuleb viia vastavusse uuenenud organisatsioonis aktuaalsete ülesannete ja kohustustega, eesmärkide saavutamiseks vajaliku vabaduse ja korraga ning iseregulatiivseks tegutsemiseks vajalike garantiidega).

Kolm eeldust, tänu millele institutsiooni muutumine võiks üleüldse võimalikuks osutuda, on tarkus, oskus ja julgus.

- a) TARKUS, mis võimaldab **avastada ebakohtade PÕHJUSED** (otsesed ja kaudsed, avalikud ja varjatud, siin ja mujal ilmnevad seosed ja sõltuvused);
- b) OSKUS, mis võimaldab need põhjused küllalt **selgelt ja lühidalt sõnastada** (formuleerida), oleviku-mineviku ja tulevikuseostes süsteemiks seada, mõtestada nii ühiskonna- kui kultuuriseostes, nii olude, olukorra kui situatsiooniseostes jne esitada;

- c) JULGUS, mis võimaldab need põhjused **avalikustada**, sõnaselgelt välja öelda ja must-valgel kirja panna.

Kogemus näitab, et kui kasvõi üht nendest eeldustest ei ole, siis arutlused ja muud pingutused ei saa mitte kuhugi välja ei viia. Arutlused, olenemata osalejate arvust ja koos olemise kestvusest, saavad kujuneda siis vaid järjekordseteks jututubadeks, mida on hiljem piinlik meenutada.

Üldharidus jaotub alushariduseks, põhihariduseks, keskkooli hariduseks ja kõrghariduseks. Koolis käidud aastate arv ei pruugi korreleeruda haridusega.

Kui ankeetides seisab küsimus “Teie haridus?”, siis tegelikult huvitab küsijaid, millise kooli on respondent lõpetanud. Haridusest ei ole juttugi. Kogu käsitlus on seetõttu mittevälidne, st kõlbmatu.

Alatihti võib kohata kooliproblemaatika ja haridusproblemaatika segiajamist. Vääratusi esineb eesmärgi kasutamises. Eesmärgid saavad olla vaid subjektidel. Asjadel, üritustel, tekstidel, nõupidamistel, õppekaval, haridusel, tunnil, koolil jne ei ole (ei saa olla!) eesmärke; eesmärgid on (kui on?) **inimestel**, kes seda kõike korraldavad ja teevad (eeskätt on oluline teada, millised on nende eesmärgid, kellel on õigus otsustada ja neid otsuseid teostada). Ka hindamisel ei saa olla eesmärke. Eesmärgid võivad olla ja peaksid olema inimestel, kes korraldavad hindamist ja hindavad.

Nagu Eestis justkui peab, on siingi tõeliselt tunnustust väärivaks eesmärgiks nimetatud edasiõppimist kõrgkoolis ja kõik ülejäänud on rohkem kõrvalprodukt, mille üle sobib nalja heita. Sellised eesmärgid, nagu saavutada valmisolek

- iseseisvaks orienteerumiseks ühiskonna- ja kultuurielus,
- elamiseks ühiskonna liikmena ja kultuuri esindajana nii kodu- kui välismaal,
- osalemiseks ühiskondlik-poliitilises otsustustegevuses, sh valimistes,
- oma kodu ja perekonna loomiseks,
- oma tegevuse edasi- ja tagasisidestamiseks,
- töötamiseks,
- loomiseks,
- uurimiseks, sh oma ja teiste elu edasi- ja tagasisidestamiseks,
- elu ja elukeskkonna hoidmiseks ja kui vaja, ka
- kodu ja kodumaa, vabaduse ja iseseisvuse, looduse, kultuuri, emakeele ja teiste kultuuriväärtuste ning müütide kaitsmiseks.

Kriteeriumiks koolide hindamisel on viimasel ajal kasvanud riigieksamitel saadud hinded ja keskmine hinne. Samas teame kõik, et need hinded ja “keskmised” on suur bluff. Enamik õpilasi saab sellest aru ja tunneb kaasa nendele õpetajatele, keda nad tahaksid hoida ja kaitsta vägivalla eest.

Suures osas Eesti koolidest valitseb stabiilselt ekstreemne ja mänguline absurdisituatsioon.

Vaadakem korrakski, kas õpetajatel on ette nähtud hinnata ja kas õpetajad oskavad hinnata õpilase teadmisi, oskusi või teadmiste ja oskuste ühtsust antud konkreetse poisi või tüdruku arengutaseme ja varem olnud taseme suhtes. Vaadake, mida ja kuidas, milliste kriteeriumite alusel eri liiki koolides tegelikult hindeid pannakse! Ei tea öelda, kas siin täna viibivate haridustegelaste, haridusteadlaste ja muude haridushuviliste hulgast oleks võimalik leida kaks-kolm inimest, kelle kujutus eesmärkidest ja vahenditest, printsiipidest ja kriteeriumitest riiklike ja muude eksamite, igaliiki testide jms suhtes ligilähedaseltki kokku langeb.

Kes ei tea, et Inglise Kolledž esimesse klassi üldse õpilasi ei võta ja heidab välja igaühe, kelle puhul ilmneb kahtlusi, et koormus käib üle võimete? Teatakse ka seda, et vabanenud kohad täidetakse teiste koolide priimustega. Lõpuks ei ole kellelgi häbi võrrelda selle kooli (ja mitte ainult selle kooli) “õppetulemusi” teistes, nõ tavakoolides saavutatud tulemustega. Sellest hoolimata antakse *kvaliteediauhindu*. Teada on ju seegi, et juba X kassi lõpus või XI klassi hakul on õpilastel vaja otsustada, millised riigieksamid ta valib. Edasi toimub just nende õppeainete drillimine. Sellele vastavalt läheb õpilaste areng tasakaalust välja ja haridus jääb kesiseks. See-eest on varsti rõõmu kõigil: inimene, kes kuhugi mujale ja kellekski rohkem ei kõlba, pääseb just nii kõrgkooli või koguni ülikooli “tasuta” kohale. Mis saab edasi, pole siin enam oluline...

Ehk saab täna kokku leppida, et haridus on rahvusliku eksistentsi eeldus ja igaühe kohustus on osaleda hariduse hoidmisel ja haridussüsteemi täiustamisel ühiskonna igas valdkonnas, piirkonnas ning regulatsioonitasandil.

Haridusministeeriumi kohustus on seda protsessi koordineerida ja luua eeldusi produktiivseks asjaajamiseks.

Lapsed, kui nad on siia ilma sündinud, kasvavad igal juhul. Meie kohustus on kanda hoolt selle eest, et nad kasvaksid haritud inimesteks, kes on arukad, tasakaalukad, terved nii füüsilises, vaimses kui ka sotsiaalses mõttes, kes tahavad olla väärikad, viisakad, tähelepanelikud ja töökad, kes suudavad ja tahavad hoida ennast ja teisi, kodu ja kodumaad.

Täna on arutluse objektiks üldharidus. Tõenäoliselt kuuleme ja näeme, et puudusi on päris palju. Veel suurem segadus on nendes valdkondades, mida nimetatakse kutsehariduseks, rakenduslikuks kõrghariduseks ja kõrghariduseks.

Täiesti ebarahuldav on olukord õpetajate ettevalmistamisel. Tartus 11. jaanuaril toimunud konverentsil oli “töötuba” *oskusainete õpetajate* ettevalmistamiseks. Küsisin tookord, kas selle loogika kohaselt jagunevad kõik õppeained *teadmisaineteks, oskusaineteks ja arusaamisaineteks*?

Kes on jälginud Õpetajate Lehe juures olevas elektroonilises lisas *OPLEHT* peetud väitlusi, see teab, milline olukord on teooria, metodoloogia ja metoodika valdamisega. Ütlen vaid, et olukord on väga räbal.

Maarjamaa on õnnistatud andekate, energiast pakatavate inimestega. Äsja oli laste laulu- ja tantsupidu, mis kulges rõõmuks osalejatele ja kogu rahvale vihmast ja muudest takistustest hoolimata.

Täna on võetud aeg argiaskeldustest vabaks selleks, et pead kokku panna üldhariduse oleviku, mineviku ja tuleviku üle mõtlemiseks. Minule tegi ministri nõunik ülesandeks avardada vaatenurka ja esitada arusaam HARIDUSE kui PROBLEEMI kohta.

Sõandan arvata, et just metatasandil tegemata jäänud mõttetöö on takistanud selguse saamist nii mineviku hindamiseks kui ka oleviku analüüsiks ja tuleviku kavandamiseks.

Kahjuks tuleb tõdeda, et haridusalased arutlused on üksteise järel liiva jooksnud. Neli aastat tagasi arutas Riigikogu kaks päeva järjest haridusprobleeme ja lõpetas lõhkise küna ees. Eelmise presidendi ümarlaud, haridusfoorum ja minister Lukase loodud täiskasvanute haridustoimkond on kõik jõudnud sama tulemuseni. Seetõttu on ülim aeg küsida: “MIKS ARUTLUSED HARIDUSE ÜLE LIIVA JOOKSEVAD?”.

Kui sellele küsimusele oleks lihtne vastata, siis oleks seda ka ammu tehtud. Raske on vastata mitte ainult seetõttu, et probleem ise on ülimalt keeruline ja uuringut ei ole, vaid ka seetõttu, et meil ei ole kombeks eristada akadeemilisi väitlusi argiarutlustest, ei ole sellist traditsiooni, mis välistaks arvamuste, uskumuste ja teadmiste segiajamise ning vähendaks solvumise ja tigetsemise ohtu.

Kontrollimist vajava hüpoteesina nimetame siin täna vähemalt seitset liiki piiranguid, mille teadvustamine ja ületamine on edasiliikumise vajalik eeldus:

- Esimene rühm võiks olla ühe sõnaga nimetatud – INIMESED, kes kas ei suuda või ei taha.
- Teise rühma tõkkeid moodustavad SEADUSED ja muud normatiivsed dokumendid. Haridusseadus on täiesti ajast ja arust ja katse rajada haridusseadustik koolitüüpide kaudu on samuti ammu umbe jooksnud.
- Kolmas grupp piiranguid on tingitud väärast strateegiast ja mängulise iseloomuga tegevusest strateegiliste kontseptsioonide rajamisel (“Õppiv Eesti”, Õpi, Eesti” jms).
- Neljas grupp raskusi on tingitud teoreetilistest tühimikest või eksitustest. Pole kahtlust, et ilma haridusteooriata, kooliteooriata, juhtimisteooriata, valitsemisteooriata, keskkonnateooriata, subjekti teooriata, eesmärgistatud tegevuste teooriata ja teiste tervikuks ülendatud mõttekonstruktsioonideta ei ole haridussüsteemi kaasajastamine mõeldav.
- Viies grupp raskusi on tingitud metodoloogia ignoreerimisest nii uuringutes kui ka muus analüüsis ja otsustustegevuses.

- Kuues grupp raskusi tuleneb ressursside nappusest, eeskätt rahaliste ressursside vähesusest, mille puhul tõuseb eriti teravalt esile nende pillav kasutamine (enam-vähem korras koolihoone renoveerimine kõige kallima pakkumise alusel – 80-90 miljonit krooni; koolijuhtide koolitus luksuslaevade pardal jne. jne.)
- Piiranguks tuleks nimetada ka mingi osa ametnike upsakust ja üleolevat suhtumist ning saadikute (seadusandjate) võhiklust.
- Piiranguks on ka maniakaalne suhtumine hindamisse ja õppeprotsessi teistesse formaalsetesse teguritesse.

Hämmastavalt palju segadust on suutnud tekitada mitmesugused oma alal ahtraks jäänud isikud, kes ühtäkki otsustasid end realiseerida haridustegelastena. Kui keegi loeb sellest märkusest välja solvamise katse, siis olgu kohe öeldud, et sellist soovi kellegi ei ole, küll aga oleks piinlik, kui me lihtviisil sellistest asjadest väljagi ei tee või teeksime variseridena näo, et me ei saa sellest ohust aru. Haridusest sõltub rahva ja riigi tulevik ning nalja tegemine ja käe proovimine selles sfääris ei ole mingil viisil lubatav. Samas tuleb tõdeda, et ühiskonna-alased teaduslikud uuringud on praktiliselt lakanud. Mistõttu Riigikogu kultuurikomisjonil aga ka valitsusel (Haridusministeeriumi juhtkonnal) ei ole võimalik välja selgitada probleemide tekkepõhjuseid ega prognoosida erinevate lahendusvariantide võimalikke tulemusi ja tagajärgi. Uuringuteta ei ole võimalik ka edasi- ega tagasisidestada oma tegevust. Järelikult ei ole võimalik juhtida ja vastutada selle eest, mida tehakse ja mis kokkuvõttes välja kukub.

Sellist olukorda ei ole võimalik rahuldavaks pidada. Kosmeetiliste vahenditega paraku midagi olulist siin muuta ei saa, kardinaalseid muutusi aga ei ole võimalik korraldada ühe-kahe aastases ajaintervallis. Seetõttu tundub olevat hädavajalik vastava rahvusliku kokkuleppe sõlmimine, mille aluseks on kõigi poliitiliste jõudude ja haritlaskonna konsensus. Selle loomisel ja realiseerimisel peaks olema oma osa nii valitsusel kui ka omavalitsusel, tööandjate ja töövõtjate organisatsioonidel. Haridusministeerium ei saa parimagi tahtmise juures haridusreformi riigis korraldada, tal oleks võimalik korraldada ringi koolivõrku ja igasuguseid tegureid koolis toimuvate tegevuste muutmiseks alates õppekavast ja õpikute ning lõpetades hindamise ja akrediteerimisega.

Õpikute ettevalmistamine, kirjastamine ja hindamine on ilmselt libisenud mingite mafioosse iseloomuga struktuuride kätte.

Selliseid lõpetajaid, nagu Eesti kõrgkoolid, eriti aga ülikoolid praegu välja lasevad, ei ole kellelgi kuskil tarvis. Ülikoolide kujutus ühiskondlikust vajadusest on väär. Vaja oleks aru saada, et ERIALA ei lähe tööle ega kuhugi mujale. Lõpetajad kui ISIKSUSED kutsutakse (valitakse, määratakse, nimetatakse) mingile AMETIKOHALE, kus eeldatakse võimet iseseisvalt orienteeruda, otsustada ja vastutada nii oma tegevuse kui ka tulemuste eest.

Kuidagi on tekkinud kujutus, et koolijuhtide 240 tunnise kursusega omandatakse rahuldav kujutus koolist kui süsteemist ühiskonnas ja nendest protsessidest, mille juhtimine või iseregulatiivse kulgemise tagamine on koolijuhi ülesandeks. Kahjuks ei vasta see tõele ja tuleks võtta kiiresti tähelepaneliku vaatluse alla oluliselt uuendatud ekspertgrupi abil.

Eesti, nagu iga riigi, organisatsiooni, perekonna jm subjekti edenemise eelduseks on üksmeel. Paraku on selle saavutamiseks vaja lisaks heale tahtele ka usku ja usaldust, mis omakorda sõltub meie:

- haritusest, informeeritusest, soovist ja kogemusest, mille koostoimes kujuneb kvalifikatsioon;
- võimest olla adekvaatne;
- kannatlikkusest;
- refleksioonivõimest;
- väärtuste ja normide, müütide ja tabude süsteemist, milles peegeldub meie maailmavaade ja maailmapilt;
- suhtlemisest ja suhetest;
- tunnetatud vajadusest vastutada jpm.

ÜKSMEEL võib kujuneda paljude tegurite koostoimes. Need tegurid oleks vaja avastada ja kindlustada. Ühtlasi tuleks meenutada ka Vanast Roomast pärit tõdemust, et kui kuuled ühehäälselt otsust, siis otsi despooti või petist.

Hiljuti avaldati Saar Polli uurimus, millest saime teada, et valdav osa Eesti elanikest on sügavalt frustratsioon seisundis. Ammu on teada, et:

- sündimus on Eestis väga madal,
- kuritegevus väga kõrge,
- tööhõive väga madal,
- alkoholi ja teiste meelemürkide tarbimine väga kõrge,
- palk väga madal,
- väljaränne väga suur,
- enesetappude protsent väga kõrge...

Majanduskasv on 3,2% lubatud 6 - 6,5 asemel. Eestlastele kuulub veel vaid üks piimatööstus, kaks lihatööstust...

Eesti ajakirjanduse kontentanalüüsi tulemusi meil täna kasutada ei ole, aga tunde järgi võib vist öelda, et hariduse üle on arutletud tunduvalt rohkem, kui millegi muu üle. Haridussüsteemi seisund ja inimeste haridus on endiselt sellised, millega ei ole võimalik rahul olla.

Siin on täna erinevatest vaatepunktidest piidlejaid ja tahaks loota, et mundriau, erakondlik kuuluvus, töö- ja elukogemuse pikkus ega nappus ei takista ebarahuldava olukorra "kaardistamist", nagu nüüd räägitakse ja ebakohtade põhjuste kirjapanemist. Seejärel osutub võimalikuks nende põhjuste avastamine, teiste rahvaste tarkuse vaagimine, tuleviku modelleerimine ja nendes oludes toimetuleku eelduste süsteemi kirjeldamine, mis on praegu alles aimatav.

Milline on eesti meeste ja naiste elukaar? Kahtlen, kas elukaarte mudelid on olemas meie ülikoolideski. Päris kindlasti ei ole elukaar modelleeritud lasteaedades ja koolides. Seetõttu ei ole mõeldav, et meil oleks selge kujutus elu eri faasides vajaliku ettevalmistuse (isiksusliku valmiduse) kohta.

Miks on vaja HARIDUST?

Haridus on demokraatliku ühiskonnakorra kujunemise ja püsimise eeldus. Valdav osa praegu Eestis elavatest eestlastest ja veel suurem osa inimestest, kes on teistest rahvustest, ei saa oma põhiseaduslikke õigusi tegelikult kasutada, sest nad ei ole selleks vajalikul määral ei haritud informeeritud ega kogenud, et saada aru ühiskonnas ja kultuuris toimuvate protsesside ning kujunenud olude, olukorra ja situatsiooni põhjustest seostest ja sõltuvustest. Samal põhjusel nad ei ole võimelised ette nägema oma ja teiste tegevuse võimalikke tulemusi ja tagajärgi ja nii jäävadki Põhiseadusega ette nähtud õigused tegelikult fiktiivseteks.

Seetõttu on ka valimised enamasti sisuliselt fiktiivsed ning süveneb rahva võõrdumine ja riigi võõrandumine. Selle näitajaks on nii jõuetu pahameel kui ka igaliiki hälbiv käitumine - joomine, kihutamine, enesetapud, kius ja jõhkrus, vaen ja vägivald, mis toob omakorda kaasa kindlusetunde languse ja rahvastikukriisi.

Isikud, keda meil kutsutakse HARIDUSTEADLASTEKS, on üpris keerulises olukorras.

Midagi pole teha, kui ümberringi (ka Toompeal) tegutsetakse ilma kohustuseta VASTUTADA oma tegevuse ja tegevusetuse eest, rääkimata vastutamisest oma tegevuse tulemuste ja tagajärgede eest. Seetõttu ei ole kellelgi ikka veel TEADUSLIKE uuringutega tuvastatud fakte vaja ja teadlased ning uuringud on osutunud tarbetuteks...

Seetõttu ei eraldata uuringuteks nii palju raha, et oleks võimalik kindlustada tänapäeval rahuldavaks peetav süsteemsus ja kompleksus, algandmete valiidsus, reliaablus, esinduslikkus ja täpsus... Uuringute puudumise tõttu ei saa kujuneda juurde õppejõude. Õppejõudude puudumise tõttu ei ole tegelikult kõik need koolid ülikoolid, kes ennast nii nimetavad. Kaduma on lastud tõik, et õppejõuks kujunemise asendamatuks eelduseks on teaduslik uuring ja et ülikool on TEADUSASUTUS, kus toimub ka õpe, mitte õppeasutus, kus tegeldakse ka teaduslike uuringutega. Kõrgkoolides ja ülikoolides on üldharidusele pööratav tähelepanu väga kõikuv.

Keelehoid ja keeleloome on võimalik oma ala heade tundjate s.o. teadlaste osavõtul. Kui uuringuid ei ole, siis ei kujune teadlasi, kes suudaksid eesti keelt järjekestvalt täiendada ja hoida kultuurkeeelte hulgas.

Teiste rahvaste tarkust saavad eesti rahvale vahendada vaid asjatundjad, kes on suutelised eristama üldist, erilist ja üksikut, funktsioneerimise, muutumise ja arengu tegureid, keskkonda ja selle toimet kiiresti muutuvast ajast ja ruumist. Teadlastega saavad suhelda vaid teadlased. Teadus edeneb vaid isiklike suhete tasandil. Raamatutest on võimalik tutvuda teaduse ajalooga.

Eesti arengu esmaseks eelduseks on HARITUD INIMESED, kes suudavad aru saada, et rahvusvahelises tööjaotuses ja konkurentsivõimelisuseks on vaja KULTUURI, MILLEST JOHTUB ISEREGULATSIOON ja SÜSTEEME, mis kindlustaks vajaduse olla asjatundlik, tasakaalukas, tähelepanelik, terve, aktiivne, järjekindel, nõudlik ...

Haridustegelased, s.h. Haridusministeeriumi ametnikud, on püüdnud tegelda, tegelevad ja arvatavasti tahaksid ka edaspidi tegelda

- a) KOOLIKÜSIMUSTEGA (Räägitakse küll haridusest, aga mõeldakse ikkagi kooli.);
- b) OLEVIKUGA, hädapärasel määral ka MINEVIKUGA, aga mitte tulevikuga, milles praegused õpilased elavad siis, kui nad jõuavad täisikka;
- c) ÕPETAMISE ja õppetulemuste kontrollimisega, mitte õpilaste arenguga;
- d) ÕPPE-KASVATUSTÖÖ ja selle eeldustega, mitte inimeste arengu ja arengueeldustega;
- e) ÕPPEKAVAGA, mis on üpris nõrk, elukauge, auklik, paljude juba ammu kõlbmatuks vananenud arusaamade ja "PÄDEVUSTEGA".

Eesti kui riigi funktsioneerimine, muutumine ja areng on nii vaevaline peamiselt seetõttu, et:

- OTSUSTE kvaliteet on madal;
- RIIK ja selle alasüsteemid on eesmärgistamata, sidustamata ja tagasisidestamata;
- rahvaharidus on korraldamata;
- kommunikatsioonisüsteem ei toimi;
- vastutusmehhanism ei toimi;
- sotsiaalne problematika ei ole üldse kõne all (sõna "sotsiaalne" on pandud tähendama midagi muud!);
- eelarved on eesmärgistamata ja lühiajalised;
- infrastruktuur on korrastamata...
- Eestis ei ole võimalik ausa tööga ära elada, oma laste ja vanemate eest hoolt kanda, õppida, puhata, end inimväärselt tunda;
- elanikkonna osalemine ühiskonna- ja kultuurielu, hariduselu, majanduselu jm korraldamises on mängulise iseloomuga.

VAJA OLEKS AVASTADA, MIKS ON NII LÄINUD. MIKS ON EESTI JÕUDNUD SINNA, KUHU KEEGI EI OLE SOOVINUD MINNA?

KAS VÕIB ÕELDA, ET PEAMINE TEELT EKSIMISE PÕHJUS ON ELANIKKONNA JA JUHTKONNA KEHV HARIDUS (mitte vähene koolis käimine!)

Vääralt tõlgendatakse põhiseaduses sätestatud õigust haridusele. See on taandatud õiguseks käia põhikoolis ning omandada õppekavaga ette nähtud teadmised, oskused ja vilumused.

Õpetajad õpivad eriala ja selle mingite fragmentide õpetamise tehnikaid. Nad ei tunne ühiskonda kui institutsionaalset süsteemi ja kultuuri.

Üldhariduskooli õpetajatest on:

- väga suur osa pensionieelses eas või juba pensionieas;
- kujunenud autokraatses pedagoogilises süsteemis, mille abil oli ette nähtud saavutada kuulekus isiksuse eneseteadvuse ja enesekindluse allasurumise kaudu;
- paljudel liiga suuri raskusi reproduktiivse õppe traditsioonist välja pääsemisega;
- paljudel üpris ähmane kujutlus
 - inimesest, s.h. endast,
 - soolistest iseärasustest,
 - vanuselistest iseärasustest,
 - elukaarest ja üleminekuetappidest,
 - elukeskkonnast,
 - probleemidest,
 - vastutustunde kujunemisest,
 - kommunikatsiooni- ja interaktsioonisüsteemist,
 - haridusest,
 - haridussüsteemist,
 - teadmistest,
 - oskustest,
 - kogemustest;
- enamikul väga kindel kujutlus, et
 - haridus on see, mida antakse koolis,
 - õppetund on õpetaja “töö” mõõtmiseks sobiv ühik,
 - nad õpetavad ainet (mitte õpilasi),
 - üldharidus ongi kogu haridus,
 - hinded iseloomustavad õpilast või tema mingeid omadusi;
- suurel osal tõsised psüühikahäired (neuroos, psühhoos, paranoia, apaatia).

Vaja oleks avastada ja kõrvaldada eriti suure sahkerdamise ja valetamise põhjused. Üks selline põhjus on näiteks “riiklik tellimus”. Võib-olla tuleks tellida mitte õpet, vaid lõpetajaid,

kes peaksid isiksustena vastama teatud nõuetele, olema ühiskonna- ja kultuuritunnetuse ja –teadvusega subjektid, kes on suutelised tulemuslikult tegutsema ja vastutama oma tegevuse tulemuste ja võimalike tagajärgede eest.

Kui õppeasutusele maksta nagu igas teises eluvaldkonnas, mitte ette, olenemata sellest, milleks tellimuse täitmine kujuneb, vaid nõ produkti eest.

Esitan veel ühe näite selle kohta, kuidas meie tegevus omandab mängulise iseloomu ning muutub mõttetuks. Pedagoogikas on rohkesti rõhutatud vajadust võimaldada õpilastel tunnetada ennast ja end ümbritsevat maailma. Haapsalu Pedagoogilises Koolis, kus mul oli õnn õppida keskkoolis käimise asemel, rõhutati iga nädal, et me ei räägiks lastele seda, mida nad võiksid ise avastada.

Eesti nendes koolides, kus õpetajaid ette valmistatakse, on teaduslikud uuringud üpris raskes olukorras. Selle järelduse tegin vaatluse, eksperimendi ja kahe küsitluse põhjal. Selgus, et üliõpilased

- ei osanud määratleda uurimise objekti (nimetasid uurimise objektiks teema või valdkonna, st polnud arusaama probleemist);
- ei tunne teooriaid, nende koosseisu ja struktuuri, tähendust ja rakendusala;
- ei kujuta ette, mis on metodoloogia;
- ei tea, kuidas tagada algandemete usaldatavus ja ei käsitle faktide usaldatavuse küsimust.

Tänane kohtumine võib kujuneda sündmuseks, aga võib osutuda ka tühjaks ajaraiskamiseks. Kõik sõltub kogunenud inimestest, kes nagu teada, ei ole varem kunagi ühes toas ühe laua taga istunud.

See, et niisugune kokkusaamine toimub maal ja veel muistse Loone maalinna lähedal, on loodetavasti märk, mille tähendust ei ole raske ära arvata igas Eesti kodus ja koolis, aga ka valituses ja omavalitsustes.

Meie nõupidamine on kutse konstruktiivsele otsingule. Siin on täna inimesi igast põlvkonnast ja valdkonnast, igalt positsioonilt ja muuski mõttes erineva hariduse, informeerituse, kogemusi ja huvidega.

Ometi on meil palju sellist, mis SEOB ja LIIDAB, HOIAB ja TUGEVDAB: see on ennekõike eesti kultuur ja selle ematala – EESTI KEEL. Meid seovad ühised ideaalid seista vankumatus usus ... usk tulevikku ...

TÄNA OLEKS VAJA TÄPSUSTADA:

- HARIDUSPROBLEMAATIKA KÄSITLEMISE EELDUSED
- VÕTTA TEADMISEKS, et käsitlemist vajavaid küsimusi on palju rohkem, kui me siin ühe päeva jooksul nimetadagi suudaksime. Seetõttu peaksime
 - keskenduma peamisele ja

- leppima kokku, kes, kus, kuidas, millal jätkab ning milliseks tähtjaks oleks vaja (kus, kellele) mida ettepanekuna esitada.

Peaksime üritama kokku leppida, et:

- haridusproblemaatika ja kooliproblemaatika ei lange kokku;
- haridus on subjekti karakteristik, mille tähendus ilmneb seoses vajadusega käituda kooskõlas nende väärtuste ja normide, müütide ja tabudega, mis kehtivad antud ühiskonnas antud ajal, on kooskõlas nii maailmakultuuri kui omakultuuriga;
- hariduse tähendusest arusaamiseks on vaja haridust käsitleda nii staatikas (nähtusena) kui ka dünaamikas (protsessina);
- teadmised omandavad mõtte ja on väärtuseks vaid koos OSKUSTEGA teadmisi kasutada;
- tegevuse raamistus ja vääristus kujuneb kõlbelise ja sotsiaalse süsteemi ühtsuses.

INIMENE ja INIMKOOSLUSED ON PÕHIMÕTTELISELT teistsugused süsteemid, kui need, millega tegelevad keemikud-füüsikud, bioloogid ja geoloogid, agronoomid, insenerid, veterinaarid ...

- INIMENE ja INIMESTE MITMESUGUSED ÜHENDUSED on:
 - iseregulatiivsed,
 - stohhastilised,
 - adaptiivsed.

Koolide direktioonil ja nendest sõltuvalt ka õpetajatel on eesmärgiks korraldada kõik nii, et õpilane pääseks edasi mingisse klassi või kooli.

Kujutatakse ette, et see, mida koolis omandatakse, on haridus. Tegelikult omandatakse mingi hulk teadmisi ja oskusi, hoiakuid ja suhtumisi, stereotüüpe ja arusaamu. Valdava osaga sellest, mida koolis käsitletakse, ei ole elus otseselt mitte midagi peale hakata. Põhikooli lõpetaja ei kõlba mitte kuhugi peale gümnaasiumi ja gümnaasiumi lõpetaja ei kõlba mitte kuhugi peale kõrgkooli; kõrgkooli lõpetaja sobib heal juhul laborandiks profileeriva õppetooli juures olevasse laborisse. Kõik. Tegelikult ei pääse kõik põhikooli lõpetajad gümnaasiumi, osa peaksid minema nn. kutsekooli, kuhu nad enamasti minna ei soovi. Osa jääb niisama vedelema.

TEES: Eesti üldhariduskool "toodab" töötuid ja õnnetuid. (Palun, märgi on arvamus siin oleval skaalal)

(Täiesti õige +10 ----- 0 ----- -10 Täiesti vale)

Protsessina on haridus elukestev protsess valmisolekute kujunemiseks.

Küsimus: “Milleks on vaja olla valmis eestlastel ja teistest rahvustest poistel ja tüdrukutel, meestel ja naistel eri eas, maal ja linnas, nüüd ja lähemas ning kaugemas tulevikus?”

Niisiis, esitan järgnevalt hindamiseks- mõtlemiseks hulga hüpoteese, millest paljusid oleks vaja kontrollida empiiriliste uuringutega. Paraku uuringuid meil ei ole ja vähemalt lähitulevikus ka ei tule, sest Eestis ei ole enam ühtki sellist laborit, kes seda suudaks teha.

Haridusametnikud, pedagoogid ja isegi osa pedagoogikateadlasi alustab haridusproblemaatika käsitlemist 7. eluaastast, mil laps tuuakse (= võetakse) I klassi.

Kes vähegi midagi teab arengupsühholoogiast, saab öelda, millises vanuses fikseerub inimese MINA ja millises eas kujuneb arusaam MEIEST, millal fikseeruvad põhiväärtused ja normid ...

7. eluaastaks on suur osa rongidest juba läinud.

Eesti domineeriv arusaam, et haridusproblemaatika hõlmab vaid kooliea, on saatuslikul määral vale ja eksitav.

Alusharidus (mida nagu kiusuks nimetatakse siin-seal ikka ja jälle koolieelseks või eelkooli hariduseks??) on endiselt nagu kellegi nurgatagune eraasi. Kasvatajad, kes millegipärast õpetajateks ümber nimetati, saavad niru palka ja ka kogu alushariduse kontseptuaalne pool on pehmelt öeldes väga ebahühtlane. Õpetaja peaks olema

- terve (nii füüsilises, vaimses kui ka sotsiaalses mõttes),
- asjatundlik
- heatahtlik,
- õiglane,
- sõbralik,
- kannatlik,
- nõudlik,
- loovust hindav,
- tunnetust hindav.

Lapsele sobiva kooli ning muude arengutegurite üle on õigus otsustada ainult lapse vanematel (või neid seaduse järgi esindavatel isikutel).

Lapse arengu põhiteguriks ja keskkonnaks on tema kodu. Vaid erandjuhtudel, mil vanemad ei suuda või ei oska kujundada kodu lapse arengule soodsaks.

Järelikult on õpetaja põhiülesandeks aidata vanemaid, selleks, et kodu oleks lapse arengule igati soodne, et vanemad omalt poolt saaksid teha kõik vajaliku lapse sünnipärase eelduste hoidmiseks ning vastavate võimete kujunemiseks.

Haridus on kultuuri funktsioon, seetõttu võib ka öelda, et HARIDUS on isereguleeruva süsteemi funktsioon (loe: objektiivne kaastoime).

Haridus on igal juhul ja alati omamoodi ime.

Vanem põlvkond võib hellitada lootust hoida, säilitada, kindlustada, tugevdada ja täiustada kõike seda, mida eelnevad põlvkonnad on suutnud ainult siis, kui kasvav põlvkond tahab saada targaks, arukaks, töökaks ja viisakaks, ausaks ja õiglaseks, kui kasvav põlvkond austab ennast ja teisi inimesi, elu ja elamist, kodu ja kodumaad...

Haridus kujuneb ÕPETUSE, KASVATUSE ja KOGEMUSE ühtsuses. Igasugused jutud õppeasutustest kui teenindusasutustest, kus osutatakse õpetamisteenuseid kõlavad nagu tellimustööd Eesti ja haridussüsteemi kahjustamiseks.

Ülo Vooglaid